

GYURGYÍK LÁSZLÓ

A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig

A csehszlovák statisztikai hivatal kiadványai a vegyes házasságokra vonatkozóan kétféle adatsort tartalmaznak. A legrészletesebb forrást a népmozgalmi adatokat éves bontásban feldolgozó - 1949-től folyamatosan megjelenő - kiadványok (Pohyb obyvatelstva v republice Československé v roce...) jelentik. Ezekben a kötetekben megtalálhatók a házasságkötések és válások száma nemzetiségi bontásban, valamint a születési adatsorok, a szülők nemzetiségének feltüntetésével. A népmozgalmi adatokat közzétevő kiadványok struktúrája 1991-ig többé-kevésbé változatlan. Csehszlovákia felbomlása óta a Szlovák Statisztikai Hivatal csak igen korlátozott mértékben hoz nyilvánosságra nemzetiségi adatokat, így a vegyes házasságokkal kapcsolatos változásokról 1992-től napjainkig nincsenek információink. A másik adatbázist a tízéves időközökben megtartott népszámlálások nemzetiségi adatai nyújtják. Az 1980. és az 1991. évi kötet a családok nemzetiségi összetételére vonatkozó adatokat is közöl. A csehszlovák statisztikák az egyén nemzetiségét önbevallás alapján rögzítették, nem tudakozódtak senki anyanyelve után, hanem nemzetiségi hovatartozására kérdezték rá. A születési adatsorok a gyermekek nemzetiségét az anyáé alapján állapítják meg.

A vegyes házasságok vizsgálatánál több tényezőt kell figyelembe vennünk.¹ Így az ország nemzetiségi összetételét, az ott élő nemzetiségek etnikai térszerkezetét, valamint azt, hogy az egyes nemzetiségek „öshonosak”-e vagy bevándorlók a vizsgált területen.

Egy adott ország lakosságának nemzetiségi összetétele meghatározza a vegyes házasságok arányát, míg az egyes etnikumok térszerkezetének jellemzői (kompakt, vegyes vagy szórványjellegű) közvetlenül befolyásolják azt. A bevándorló etnikumoknál - a többi mutató hasonlósága mellett - a heterogámia mértéke magasabb, mint az őshonos nemzetiségeknél. További fontos mutatók, amelyekre itt most nincs mód részletesebben kitérni - úgymint a társadalmi és településszerkezetbeli sajátosságok, felekezeti megoszlás stb. - szintén figyelmet igényelnek.

A vegyes házasságok számának évenkénti alakulása 1949-től 1991-ig

Ahhoz, hogy a szlovákiai vegyes házasságokról a jelzett időszakban megfelelő képet nyerjünk, négy nemzetiség-szlovák, cseh, magyar, illetve ukrán (az utóbbi évtizedeken át egy kategóriában szerepelt a ruténnal, olykor orosz vagy orosz és ukrán név alatt) - adatait kell részletesebben megvizsgálnunk (1. táblázat). A népszámlálási kimutatásokban felsorolt többi etnikum vagy annyira kis lélekszámú, vagy olyan rövid ideig szerepelt külön etnikumként, hogy részletesebb elemzésük lehetetlen. Közülük csupán a német és lengyel nemzetiség száma éri el a néhány ezer főt, de lélekszámuk az egyes népszámlálásuk között is oly mértékben ingadozott, hogy igen nehéz lenne ebből az adatsorból használható információkat nyerni. Másrészt az 1991-ben először feltüntetett roma etnikumról ilyen vonatkozásban ez az egyedüli információnk.

Mint már jeleztük, a demográfiai adatszolgáltatás a második világháború utáni időszakban 1949-től közöl népmozgalmi adatokat. A vegyes házasságokra vonatkozó adatokat tízéves bontásban vesszük szemügyre, s ehhez csatoljuk, viszonyítjuk majd megfelelő időeltolódással a válások adatait. A házasságkötések számának alakulása

(„házasodási kedv”) természetesen a vegyes házasságokét is behatárolja; nagymérvű csökkenés ezen a téren csak az 1990-es években következett be, de ebből az időszakból már nincsenek a vegyes házasságokra vonatkozóan információink. A házasságkötések száma az 1950-es, igen magas értékről (39 082) 1953-ra több mint tízezerrel csökkent, s csak a hetvenes évek elején emelkedett tartósan 35 ezer, majd néhány évvel később 40 ezer fölé (2. táblázat). A nyolcvanas években 35-40 ezer házasságot kötöttek évente, s a kilencvenes évek elejétől ismét igen nagy mértékű csökkenés állott be: 1995-ben 27 489 házasságot kötöttek, 13 ezerrel kevesebbet, mint 1990-ben.

A vizsgált időszakban a vegyes házasságok számának fokozatos emelkedése figyelhető meg. Az 1950-ben megkötött 39 082 házasságból 35 993 homogén, a vegyes házasságok száma 3089 (aránya 7,9 százalék) volt. A házasságkötések száma 1960-ra jelentékeny mértékben, közel hétezerrel csökkent (32 179), ugyanakkor a vegyes házasságoké 3464-re emelkedett (10,8 százalék). A házasodási kedv 1960-tól 1980-ig mérsékelten emelkedik, a nyolcvanas években stagnál, a vegyes házasságkötések száma 1990-ben eléri ugyan a 4600-at, de aránya 1990-ben (11,4 százalék) az 1970-es érték (12 százalék) alatt marad.

Mielőtt az egyes nemzetiségek közötti homogámia, illetve heterogámia egyes vonatkozásait szemügyre vennénk, szükséges a feltüntetett vegyes házasságkötések statisztikai értelmezéséhez néhány megjegyzést fűznünk. A táblázat megadott értékei nem a valóban megkötött vegyes házasságok számát jelentik. A ténylegesen megkötött vegyes házasságok száma a megadott érték kétszerese. Mivel a házasságkötések nemzetiségek szerint kimutatott számának természetesen egyeznie kell a Szlovákiában megkötött házasságok számával, így a homogén házasságkötések ténylegesen és statisztikailag kimutatott száma azonos, a vegyes házasságkötéseknél a helyzet ettől eltérő; a házasságra lépők számát nemzetiségenként osztják kettővel (ez az adott nemzetiségre jutó „rész”). Például az 1980-as évre vonatkozó adatok azt fejezik ki, hogy 4253 magyar (statisztikai) házasságkötésre került sor, azaz kétszer ennyi, 8506 magyar nemzetiségű házasulandó lépett frigyre. A homogén házasságkötések száma 3176 volt. $4253 - 3176 = 1077$ kimutatott „magyar vegyes házasság a valóságban 2154 megkötött házasságot jelent, de e házasságkötéseknek csak a fele jelenik meg a magyar házasságkötések oszlopában, a másik fele pedig egy másik nemzetiségében szerepel. A jelzett időszakban eszerint ténylegesen 5330 ($3176 + 2154$) „magyar jellegű” (homogén és vegyes) házasság kötött összesen, ebből 1077 házasságkötésnél volt az egyik fél nem magyar nemzetiségű. (A továbbiakban a vegyes házasságok taglalásánál ragaszkodom a statisztikai kimutatásokban feltüntetett megközelítési módhoz, de tudatosítanom kell a statisztikai értelemben vett vegyes házasságok száma és a vegyes házasságok valós száma közti különbséget. Amennyiben az utóbbiról lesz szó, akkor ezt külön jelzem.)

A nemzetiségek szerinti bontásban nézzük először a szlovák nemzetiséget. 1950-ben 33 409 szlovák „statisztikai” házasságot kötöttek, ebből 1499 volt vegyes (4,5 százalék). A megkötött szlovák vegyes házasságok száma a hatvanas években tovább emelkedett, a hetvenes éveket stagnálás, illetve lassú emelkedés jellemezte. 1990-ben 2208 „statisztikai” értelemben vett vegyes házasságot kötöttek (2. táblázat).

A cseh etnikum meghatározó demográfiai és társadalomszerkezeti jellegzetességei eltérnek a szlovákokétól. A csehek a Csehszlovák Köztársaság létrejöttével jelentek meg Szlovákiában. Nagyrészt a közigazgatásban, a hadseregben, továbbá a gazdasági életben

és értelmiségiként vállaltak munkát. Kis részben - elsősorban morva - mezőgazdasági telepeket, telepese falvakat is létrehozta az 1920-as években felosztott magyar földesúri nagybirtokokon. Létszámuk fokozatosan emelkedett, s a harmincas évek elején meghaladta a 120 ezer főt. A Tiso-féle szlovák állam időszakában a csehek elűzték, majd az 1945-ben újjáélesztett Csehszlovák Köztársaság idején újból jelentékeny számú magasan képzett cseh népesség érkezett a szlovák területekre, azonban jóval kisebb számban, mint a két világháború közti időszakban. Ebből adódóan a csehek Szlovákiában bevándorló nemzetiségnek tekintendők (még akkor is, ha a közös államban az egyik, meghatározó államalkotó nemzetnek számítottak), s ekképpen 1945 után a második generációs szlovákiai csehek aránya sem lehetett túl magas. A csehekre folyamatosan a vegyes házasságok igen magas aránya a jellemző. 1950-ben 639 statisztikai cseh házasságot kötöttek, ebből mindössze 112 homogám, 527 statisztikai vegyes házasság (82,5 százalék). (Valójában 1054 cseh kötött vegyes házasságot, elsősorban szlovák füllel.) A cseh statisztikai házasságok száma folyamatosan emelkedett: 1960-ban 940, 1970-ben 993, 1990-ben 1262. Arányuk a hatvanas és a hetvenes évek elején tovább nőtt, 90 százalékkörül mozgott, a hetvenes évek második felére a vegyes házasságkötések száma és aránya is csökkent. A nyolcvanas években 70 százalék körüli értékre esett vissza, feltehetőleg a Szlovákiában élő magasabb létszámú másod-, illetve harmadgenerációs csehek házasodásában bekövetkezett változások következtében.

Szlovákiában a magyarság aránya az 1961-es 12,4 százalékról 1991-re 10,8 százalékra csökkent. Az 1950-es népszámlálási adatok, valamint a negyvenes évek végén, illetve az ötvenes évek elején rögzített népmozgalmi adatok nem tekinthetők a népesség nemzetiségi összetétele szempontjából megbízhatónak, a negyvenes évek második felében a magyarságot ért megpróbáltatások miatt. A jelzett időszakban a magyar statisztikai házasságok és homogám házasságok számát a ténylegesnél jóval alacsonyabb, a vegyes házasságokét pedig magasabb értékkel tüntették fel. (Az ötvenes évek közepére e félelmek, görcsök nagyrészt feloldódtak, s ettől kezdve az adatok használhatóak) 1950-ben 4125 magyar házasságot kötöttek, ebből a kimutatott vegyes házasság 851 (20,6 százalék). 1960-ban 4117 magyar házasságkötésre került sor, a vegyes házasságok száma 721 (17,5 százalék). A magyar házasságkötések száma 1976-ig emelkedett (5086), ettől kezdve fokozatosan csökkent; az országos trendekhez hasonló arányú apadás a kilencvenes években következett be, amelyet adatok hiányában csak 1991-ig (3201) tudunk nyomon követni. A vegyes házasságkötések száma 1960-ban 721(17,5 százalék), 1970-ben 949 (23,7 százalék), 1980-ban 1077 (25,3 százalék), 1990-ben 1042 (27,7 százalék). Amennyiben a homogén és a vegyes házasságok arányának tényleges alakulását vesszük szemügyre, akkor a következőket figyelhetjük meg: száz homogén házasságkötésre 1950-ben 52, 1960-ban 43, 1970-ben 62, 1980-ban 68, 1990-ben 77 vegyes házasságkötés esik. Az 1980-as években kötött magyar vegyes házasságok 93 százalékában a házastárs szlovák.

Az általunk elemzett négy nemzetiség közül a legheterogénebb (etnikai és statisztikai szempontból egyaránt) az ukrán, melyet az ötvenes években oroszként, később orosz és ukránként összevontan vagy fordított sorrendben tüntettek fel; majd külön szerepeltek, végül 1991-től a korábban ukránként elkönyvelt nemzetiség ukrán és rutén etnikumként, elkülönítve került fel az adatlapra. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az 1991-ig, több évtizeden át különbözőképpen nevezett népcsoport valójában az ukrán és a rutén nemzetiséget jelentette (az oroszok száma mindössze néhány százra tehető

Szlovákiában). Az 1991-es népszámláláskor 13 ezer ukránt és 17 ezer rutént írtak össze. Együttes lélekszámuk 1950-ben még megközelítette az 50 ezret. (A továbbiakban az egyszerűség kedvéért ukránként említem őket.) Az ukránok is az őshonos nemzetiségek közé tartoznak, etnikai térszerkezetük szintén elég jól behatárolható, habár sokkal kevésbé kompakt, mint a magyarságé. A meglévő hasonlóságok ellenére házassági jellemzőik teljes mértékben eltérnek a magyarságétól. Az ötvenes évek elején vegyes házasság az ukránoknál sokkal ritkábban fordult elő, mint a magyaroknál: 543 házasságkötésből mindössze 73 (13,4 százalék). Ez nagyrészt azzal magyarázható, hogy az ország egyik legfejletlenebb térségében élő, igen hátrányos társadalmi szerkezetű és nagyrészt eltérő felekezeti (görög katolikus és pravoszláv) népességről van szó. Másrészt a nyelvrokonság sokkal könnyebbé tette legalábbis a nyelvi azonosulást a szlováksággal, s mindezt a magyarnál sokkal kevésbé fejlett és igen gyorsan erodálódó ukrán anyanyelvi iskolahálózat sem volt képes hatékonyan feltartóztatni. 1960-ra a vegyes házasságok aránya már 40 százalék körül mozgott (39,35 százalék), s 1990-re megközelítette a 80 százalékot (78,7 százalék). Azaz 1990-ben 59 homogén ukrán házasságkötés mellett 435 vegyes házasságkötésre került sor.

Hogy hogyan alakult az elmúlt évtizedekben a családok etnikai szerkezete, arról az 1980-as és 1991-es népszámlálás adataiból szerezhetünk tudomást. (Az 1980-as és az 1991-es népszámlálás vegyes házasságokkal kapcsolatos adatai ismertté váltak.) Az 1980-as népszámlálás Szlovákiában 1 171 976 házaspárt mutatott ki, ebből 87 101 (7,4 százalék) élt vegyes házasságban (3. táblázat). A házasságok tényleges megoszlása nagyon jól egybevethető a házasságkötések éves bontásban ismert adataival. A legalacsonyabb heterogámia (a szlovák nemzetiségen kívül) a magyar etnikumra jellemző (15,5 százalék), ettől jóval magasabb az ukrán (31,1 százalék), az oroszoké (58,4 százalék), a németeké (67,3 százalék), a cseheké (84,1 százalék) és a lengyeleké (95,6 százalék).

Az 1991-es népszámlálás szerint az 1234 473 házaspárból 100 658 (8,2 százalék) élt vegyes házasságban (4. táblázat). Lényegesebb változások az 1980-as állapothoz viszonyítva nem következtek be, azonban az 1991-es adatfelvétel során jelentős mértékben megváltozott a „bevett nemzetiségek száma (a nemzetiségek listája a morvakkal, sziléziaiakkal és a romákkal bővült, továbbá a korábbi ukrán etnikum ukrán és rutén nemzetiségként, külön jelent meg a statisztikákban), s ez a módosulás természetesen kihat az eredményekre is. A magyar, illetve szlovák házasságok adatait némileg módosította a roma népesség nemzetiségként történő kiemelése, a cseh népességét pedig a morva és sziléziai etnikum leválasztása befolyásolta. Ugyanakkor a roma etnikum adatai nem túlságosan megbízhatóak, tekintettel arra, hogy a cigány népességnek csak kisebb része vallotta magát romának, a többség továbbra is elsősorban szlovák, illetve magyar identitást közölt. 1991-re a vegyes házasságok aránya 0,8 százalékponttal emelkedett. Kimutathatóan nőtt a magyar vegyes házasságok aránya is (17,8 százalék), ugyanakkor a roma népesség még a szlováknál (4,7 százalék) is alacsonyabb heterogámiát mutatott (4,1 százalék). Mint jeleztem, a roma adatok megbízhatóságának problematikus volta nem teszi lehetővé az árnyaltabb értelmezést. Az alacsony heterogámia összefügg a romák valamennyi nemzetiségétől különböző kulturális hagyományaival, gyökereivel. Másrészt feltételezhető, hogy a magyar, illetve szlovák identitású romák zöme magyarnak, illetve szlováknak vallotta magát, s így a teljes roma közösségen belül a vegyes házasságok ennél az értéknél minden bizonnyal

magasabb. A korábban együtt szereplő ukrán és rutén etnikum adatai nagymértékben eltérnek egymástól. A ruténeknél a heterogámia jóval ritkább (27,6 százalék), mint az ukránoknál (60,4 százalék). Mindez a társadalmi szerkezettel, az iskolai végzettségben megnyilvánuló eltérésekkel magyarázható. Az ukránok nagyobb mértékben „integrálódtak” a szlovák társadalmi és kulturális keretekbe, mint a rutének. A német (66 százalék), cseh (89,7 százalék) és lengyel (98,1 százalék) heterogámia mértéke nem tér el jelentősen a tíz évvel korábbtól. Ugyanakkor nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a lengyel etnikum teljes identitásváltása rövid időn belül bekövetkezik. A cseh népességről pedig akkor tudnánk pontosabb képet alkotni, ha ismernénk az ország felbomlása után végbement migrációs változásokat.

Vegyes házasságok és válások 1949-től 1991-ig

A népmozgalmi statisztika a házasságok felbomlását 1949-től kíséri figyelemmel, azonban teljes nemzetiségi bontásban csak az 1950-es évek második felétől jelentet meg erre vonatkozó adatokat. Az 1949-es szlovákiai adatok pontatlanságát maga a statisztikai hivatal is elismeri, ezért 1950-től kezdtem a feldolgozást. 1950-ig visszamenőleg a válással végződő szlovákiai házasságok időtartama eléggé stabilnak tekinthető, 10 és 11 év között ingadozik. Ezért a következőkben a vegyes házasságkötési trendeket a tíz évvel későbbi válási adatokkal vetem össze. Míg a házasságkötési trendek elemzésénél csak minden tizedik év adatait emeltem ki, mivel az egymást követő évek adatai között elhanyagolható volt a szóródás, a válások esetében az egyes vizsgálandó éveket három év adatainak átlagával helyettesítettem, mert az egyes évjáratok között sokkal nagyobb a szórás, hiszen sokkal kisebb részsokaságokról van szó (5. tábla). A válási adatokat csak három nemzetiségnél vizsgálhattam, mert az ukránok adatai statisztikailag nem értékelhetők. (A 12 feldolgozott évben a legtöbb válás 41 volt.) A válások száma a vizsgált időszakban fokozatosan emelkedett, a vegyes házasságok esetében ez a tendencia nem teljesen egyértelmű. Jelentősebben nőtt a vegyes házasságok felbomlásának aránya 1960 és 1970 között (11,6 százalékról 13,1 százalékra), 1980-ban 12 százalékra esett vissza, s 1990-re alig észrevehetően megemelkedett, 12,2 százalékra. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a vizsgált nemzetiségek többségénél.

A szlovák vegyes házasságok felbomlási rátájának ingadozása csak igen kis mértékben tér el az országos értékektől. Az 1960-as 6,5 százalék 1991-re - az 1970-es jelentékeny emelkedés után - 6,6 százalékra esett vissza. A cseh populáción belül is enyhe hullámválás figyelhető meg: az 1960-as 68,8 százalékos érték egy évtizeddel később 1,5 százalékponttal emelkedett, majd 1980-ban újból csökkent, s 1990-ben alig volt magasabb az 1960-as értéknél (70,3 százalék). (A cseh adatoknál azonban figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy itt nem túl nagy részsokaságokkal van dolgunk, s már az adatrögzítés során bekövetkező igen kis statisztikai pontatlanság is hibás következtetésekhez vezethet.)

A négy vizsgált időpontban a felbomló magyar vegyes házasságok aránya csaknem folyamatosan emelkedett az 1960-as 22,6 százalékról az 1990-es 27,7 százalékra. 1980 és 1991 között kimutatható némi csökkenés, ez azonban a vegyes házasságok trendjének jellegét lényegesen nem befolyásolta. Mint korábban már jeleztem, a vegyes házasságkötések adatait célszerű a tíz évvel későbbi válási adatokkal összevetni, tekintettel arra, hogy a válással végződő házasságok átlagos tartama 10-11 év (6.

táblázat). (E megközelítési módnál abból a feltételezésből indultam ki, hogy a válással végződő vegyes házasságok és a többi házasság tartóssága nem tér el jelentős mértékben egymástól. Erre vonatkozólag csak feltételezéssel élhettem, mivel erre vonatkozó részletes adataim nincsenek.)

A 6. táblázatból kiolvasható, hogy az országos adatok szerint valamennyi vizsgált időpontban több vegyes házasság bomlik fel, mint ahány kötődik (egyedül az 1970-es házasságkötési adat nem tér el az 1980-as évre számított három év átlagától). Ugyanakkor megfigyelhető a vegyes és homogén házasságok közti különbségek fokozatos csökkenése is. Az egyes nemzetiségek vonatkozásában igen jelentős eltérések mutatkoznak, melyeknek mélyrehatóbb értékelése túllép a demográfiai megközelítés által behatárolt lehetőségeken.

A cseh vegyes házasságok tartósabbnak tűnnek, mint a cseh homogén házasságok. A négy vizsgált időpontban - az 1990-es adatokat kivéve - a felbomlott vegyes házasságok aránya jóval alacsonyabb a vegyes házasságkötéseknél. Ennek okait nem ismerjük, mivel nincsenek adataink az ilyen házasságban élő párok társadalmi stb. jellemzőiről. A cseh házasságokban - Szlovákiában is - folyamatosan mintegy háromszor akkora válási gyakoriság mutatható ki, mint a szlovák házasságokban. Azaz a cseh homogén házasságokban eleve magasabb a válási gyakoriság, mint a szlovák házasságokban, így a szlovák-cseh vegyes házasságok mérséklőleg hatnak a cseh válási gyakoriságra.

A szlovák vegyesházasság-kötések és -felbomlások követik az országos trendeket, az 1970-es év kivételével a többi időpontban mindenütt magasabb a vegyes házasságok felbomlásának aránya, mint a házasságkötéseké. Mindenesetre a szlovák vegyes és homogén házasságoknál meglévő különbségek fokozatos csökkenése tapasztalható. Az, amit a cseh házasságkötésekre vonatkozóan elmondtunk, itt fordítottan érvényes: a cseh-szlovák vegyes házasságok felbomlása növeli a szlovák válási rátát.

A három nemzetiség közül a magyar vegyes házasságok esetében mutatható ki legegyszerűbben összefüggés a házaspárok különböző nemzetisége és a válások gyakorisága között. Az 1950-ben kötött házasságok közel két százalékponttal, az 1960-asok 5,5 százalékponttal, az 1970-esek 4, a nyolcvanasok 2,4 százalékponttal nagyobb mércékben végződtek válással, mint a homogén házasságok. Arányukat tekintve a magyar vegyes házasságok az elmúlt négy évtizedben 10-30 százalékkal gyakrabban végződtek válással, mint a homogén magyar házasságok. Mivel a szlovák és a magyar házasságok válási aránya hosszabb távon nem tér el lényegesen egymástól, ilyen vonatkozású eltérésekkel a vegyes házasságok nagyobb arányú felbomlása nem magyarázható. A családszociológiai felmérések, de a válások okait rögzítő statisztikák is a házasságok megromlásában meghatározónak az érték-, érdeklődés- és jellembeli különbségeket tekintik. Feltehetően a vegyes házasságokban az eltérő nemzetiségi háttérből származó különbségek tovább erősítik az amúgy is meglévő, más forrásból származó konfliktushordozó vélemény-, értékrend-, attitűdkülönbségeket, ezért a házasságok magasabb válási arányában közvetett szerepe van az eltérő nemzetiségi háttérnek. E hipotézisem bizonyítására azonban nincsenek konkrét adataim.

Vegyes házasságban született gyermekek 1949-1991

A cseh demográfusok az 1960-as évektől kezdtek felfigyelni arra a jelenségre, hogy a vegyes házasságokban lényegesen kevesebb gyermek születik, mint amennyi várható

lenne az adott évben megkötött vegyes házasságok aránya szerint (7. táblázat). Ugyanakkor a két tényező között meglevő kirívóan magas különbség egyre jobban csökken.² Bizonyos mértékű eltérések az etnikumok között a termékenység alakulásában természetesen kimutathatók, de ezek az eltérések elsősorban a település- és társadalomszerkezeti, gazdasági, kulturális, felekezeti különbségekre vezethetők vissza, semmint valamiféle nemzeti specifikumra. 1950-ben a vegyes házasságkötések aránya 7,9 százalékot tett ki, a vegyes házasságokban született gyermekeké mindössze 1,8 százalékot. A későbbi évtizedekben is igen nagy eltérések mutathatók ki a vegyes házasságkötések és a vegyes házasságokból született gyermekek aránya között, igaz, a különbség egyre csökken. 1990-ben a vegyes házasságok aránya elérte a 10,4 százalékot, s a vegyes házasságokból született gyermekeké pedig 8,1 százalékot tett ki. Ha ezeket az adatokat a termékenységi értékekkel összevetjük, akkor azt tapasztaljuk, hogy 1950-ben a vegyes házasságokból született gyermekek aránya az országos érték egynegyedét (22,3 százalék), 1990-ben háromnegyedét sem érte el (71,3 százalék).

Amennyiben nem tételezünk fel jelentősebb eltérést a különböző nemzetiségű nők termékenységében, és elhanyagoljuk a házasságkötések és a gyermekek megszületése között eltelt időszak esetleges torzításait, akkor nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a vegyes házasságok egy részében a házaspár egyike legalábbis formálisan nemzetiséget váltott a házasságkötés és a gyermekek megszületése közötti időszakban. Azaz a házasságkötés és a gyermek megszületése között a család nemzetiségi orientációja megszilárdul, s ezt az egyik házastárs egyelőre még csak formális nemzetiségváltása kíséri. Mivel a gyermek nemzetiségét a család nemzetiségi orientációjának megfelelően jegyzik be, a vegyes házasságokban bekövetkező generációváltás nemzetiségenként asszimilációs nyereséget, illetve veszteséget jelent.

Visszatérve az egyes nemzetiségek vegyes házasságaihoz, a négy vizsgált etnikum első megközelítésben két egymástól markánsan különböző csoportra osztható. Önálló kategóriát képeznek a cseh vegyes házasságok, a többi etnikumé a másik csoportba sorolható. Egyedül a cseh nemzetiségen belül közelíti, illetőleg haladja meg egyes időpontokban a vegyes házasságokból született gyermekek aránya az országos értéket. A többi nemzetiség vegyes házasságban termékenysége kisebb-nagyobb mértékben az össz-szlovákiai termékenységi érték alatt mozog. A magyar vegyes házasságok termékenysége 1950-ben 25 százalékát, 1990-ben 85 százalékát jelentette a teljes magyar termékenységnek.

A vizsgált kérdéskör másik vetülete, hogy az identitásváltás mely etnikumok lélekszámát gyarapítja, és melyekét csökkenti. Hiszen a nemzetiségváltás elméletileg kétirányú lehet, s kisebb-nagyobb mértékben mindkét irányban előfordul, de statisztikai adatokkal alátámasztható, tényleges asszimilációs nyereség csak a többségi nemzetnél mutatható ki. Ez a megközelítés azonban már nem a vegyes házasságokra vonatkozó statisztikák, hanem a népmozgalmi és a népszámlálási adatok összevetése alapján lehetséges.³

Kitekintés

Utaltunk rá, hogy a vegyes házasságokkal kapcsolatos „legfrissebb” adatokat az 1991-es népmozgalmi statisztikákból merítettük. Így az azóta eltelt időszakban bekövetkezett változásokkal kapcsolatban mindössze feltevésekre hagyatkozhatunk. A

legvalószínűbbnek az tűnik, hogy a korábbi vegyesházasodási trendek jelentősebb változások nélkül folytatódnak, s alakulásukat feltehetőleg jelentős mértékben eddig nem befolyásolta a kisebbségekkel szembeni igen erős intolerancia. Szlovákiában a társadalmi légkör változása mellett a „házasodási piac” egyéb interetnikus jellemzői az „interetnikus kapcsolatok térszerkezete” - ilyen rövid idő alatt lényegében nem módosulhatott.

Ugyanakkor a nemzetiségek statisztikai adatainak tanulmányozása során néhány alapvető problémával kellett szembesülnöm, amelyeknek figyelmen kívül hagyása kutatásaim értékét nagyban megkérdőjelezhetné. Az egyik a statisztikai adatok hitelességének a kérdése. Nem nyilvánítottam ki kételyeimet, nem kérdeztem rá arra, hogy egy-egy adatsor mit is takar valójában, pedig a valóság elveszhet a számsorok feldolgozásának folyamatában. A másik tulajdonképpen annak továbbgondolása, hogy a nemzetiségek demográfiai jellemzőinek kutatója igen nagy mértékben ki van szolgáltatva a hivatalos statisztikai adatszolgáltatásnak. Ha valamilyen oknál fogva a nemzetiségek adatait nem rögzítik, nem dolgozzák fel, vagy nem teszik közzé, akkor a nemzetiségdemográfia művelése korábbi formájában lehetetlenné válik. Ezért is egyre időszerűbb, hogy a demográf a egyre több megválaszolatlan és megválaszolhatatlan kérdésre más társadalomtudományok segítségével keressünk választ.

Regio . Kisebbség, politika, társadalom 1998. 9. évf. 2.sz.

Cseh	3 039	15 783	93	19	8	808	16	59	19 825
Szlovák	14 526	954 136	2 889	238	305	19 928	479	1575	994 076
Ukrán	59	2 774	6 769	38	2	94	1	13	9 750
Orosz	25	376	53	294	1	33	0	4	786
Lengyel	20	1 031	13	1	34	57	0	5	1 161
Magyar	579	21 263	67	30	33	119 478	61	242	141 753
Német	25	506	1	1	0	60	282	6	881
Egyéb és ismeretlen.	49	2 416	18	6	1	407	4	843	3 744
Összesen	18 322	998 285	9 903	627	384	140 865	843	2747	1 171 976

4. tábla A házasságok megoszlása a háztársak nemzetisége szerint 1991-ben.

A nő nemzetisége	A férfi nemzetisége											Összesen
	Cseh	Szlovák	Morva	Sziléziai	Magyar	Roma	Lengyel	Német	Rutén	Ukrán	Egyébér istneden	
Cseh	1 864	15 834	56	3	988	38	8	27	36	39	52	18 945
Szlovák	14 298	993 604	1805	81	24 812	357	493	936	1413	2113	1882	1 041 794
Morva	39	1 541	358	1	80	3	2	4	2	1	3	2 034
Sziléziai	0	73	2	26	6	1	1	0	0	0	1	110
Magyar	728	23 854	54	7	118 853	69	36	114	25	60	232	144 032
Roma	36	417	4	6	86	12 378	3	3	2	2	16	12 953
Lengyel	29	1 287	1	1	67	7	19	4	3	7	4	1429
Német	27	719	4	0	97	1	0	505	4	1	8	1366
Rutén	21	878	3	2	32	0	2	3	3470	76	11	4 498
Ukrán	46	2 425	2	0	54	2	2	2	116	164	32	4326
Egyéb és ismeretlen	48	1 600	4	0	174	12	2	2	18	33	1093	2986
Összesen	17 136	1 042 232	2293	127	145 249	12 868	568	1600	5089	3977	3334	1 234 473

5. tábla A válások számának alakulása Szlovákiában nemzetiségként 1959-1991

Év/ évek átlaga	Szlovákia			Ebből cseh				Ebből szlovák				Ebből magyar				Ebből ukrán	
	Össze- sen	vegyes	%2	Össze- sen	%1	vegyes	%2	Össze- sen	%1	vegyes	%2	Össze- sen	%1	vegyes	%2	Össze- sen	%2
1950	1800	*		60	3,33	*		1368	75,97	*		315	17,47	*	*	13	0,72
1951	1864	*		79	4,24	*	*	1401	75,16	*	*	320	17,14	*	*	27	1,42

Regio . Kisebbség, politika, társadalom 1998. 9. évf. 2.sz.

1952	2107	*	*	99	4,67	*	*	1585	75,23	*	*	362	17,18	*	*	15	0,69
1959	2409	299	12,41	114	4,71	83	72,69	2019	83,79	142	7,01	236	9,78	56	23,57	15	0,62
1960	2321	271	11,68	110	4,72	77	69,86	1960	84,42	125	6,35	205	8,81	48	23,22	17	0,73
1961	2488	267	10,73	114	4,56	73	63,87	2115	85,01	128	6,05	212	8,52	44	20,75	24	0,94
1969	3386	466	13,76	182	5,38	121	66,48	2723	80,40	214	7,84	426	12,58	97	22,76	30	0,87
1970	3420	443	12,95	156	4,55	119	76,21	2835	82,88	209	7,36	376	10,99	82	21,81	27	0,79
1971	4458	561	12,58	210	4,70	146	69,45	3733	83,73	268	7,17	437	9,80	106	24,26	41	0,91
1979	6050	725	11,98	253	4,17	173	68,32	5121	84,64	347	6,78	626	10,35	164	26,2	18	0,30
1980	6645	807	12,14	262	3,94	180	68,7	5710	85,92	386	6,75	595	8,95	173	29,08	24	0,36
1981	6987	832	11,91	294	4,21	200	68,02	5974	85,49	390	6,58	646	9,24	184	28,42	30	0,43
1989	8304	1031	12,41	310	3,73	221	71,29	7088	85,36	484	6,83	827	9,96	252	30,47	27	0,33
1990	8867	1000	11,28	275	3,10	203	73,77	7549	85,14	471	6,24	944	10,65	241	25,52	31	0,34
1991	7893	1019	12,91	292	3,69	193	66,03	6599	83,61	454	6,88	862	10,92	236	27,38	23	0,29
1950-52	1924	*	*	79	4,12	*	*	1451	75,44	*	*	332	17,26	*	*	18	0,94
1959-61	2406	279	11,60	112	4,66	77	68,80	2031	84,41	131	6,47	217	9,03	49	22,55	19	0,77
1969-71	3755	490	13,05	182	4,86	128	70,38	3097	82,47	230	7,42	413	11,00	95	23,00	38	1,02
1979-81	6561	788	12,01	270	4,11	184	68,34	5601	85,38	374	6,68	622	9,48	174	27,89	24	0,37
1989-91	8355	1017	12,17	292	3,50	205	70,32	7079	84,73	470	6,63	878	10,51	243	27,69	27	0,32

%1= a vizsgált nemzetiségűek válasainak aránya (Szlovákia=100%)

%2= a vizsgált nemzetiségen belül a vegyes házasságok felbomlásának aránya

* - nincs adat

6. tábla A vegyes házasságkötések és válások arányának alakulása Szlovákiában nemzetiségként 1950 és 1990 között

Vegyes házasságkötés/ válás éve	Szlovákia		Ebből cseh		Ebből szlovák		Ebből magyar	
	Házasságkötés	Válás	Házasságkötés	Válás	Házasságkötés	Válás	Házasságkötés	Válás
1950/1960	7,90	11,60	82,47	68,80	4,49	6,47	20,63	22,55
1960/1970	10,76	13,05	90,01	70,38	6,24	7,42	17,51	23,00
1970/1980	12,00	12,01	91,44	68,34	6,82	6,68	23,66	27,89
1980/1990	10,90	12,17	72,15	70,32	6,13	6,63	25,32	27,69
1990/ *	11,38	*	69,41	*	6,33	*	27,74	*

* - nincs adat

7. tábla A vegyes házasságkötések és a vegyes házasságokból született gyermekek arányának alakulása Szlovákiában nemzetiségenként 1950 és 1990 között

Év	Szlovákia			Ebből cseh			Ebből szlovák			Ebből magyar			Ebből ukrán		
	Vegy. ház.- köt. aránya	Vegy. ház.- szül. gy. ar.	%	Vegy. ház.- köt. aránya	Vegy. ház.- szül. gy. ar.	%	Vegy. ház.- köt. aránya	Vegy. ház.- szül. gy. ar.	%	Vegy. ház.- köt. aránya	Vegy. ház.- szül. gy. ar.	%	Vegy. ház.- köt. aránya	Vegy. ház.- szül. gy. ar.	%
1950	7,90	1,76	22,28	82,47	64,36	78,04	4,49	0,93	20,71	20,63	5,14	24,92	13,44	3,41	25,37
1960	10,76	3,16	29,37	90,01	69,71	77,45	6,24	1,74	27,88	17,51	6,51	37,18	39,35	11,45	29,10
1970	12,00	4,60	38,33	91,44	85,97	94,02	6,82	2,49	36,51	23,66	12,46	52,66	64,23	47,04	73,24
1980	10,90	6,10	55,96	72,15	83,63	115,91	6,13	3,29	53,67	25,32	18,33	72,39	76,47	- 29,45	38,51
1990	11,38	8,11	71,27	69,41	78,31	112,82	6,33	4,44	70,14	27,74	23,64	85,22	78,66	54,3	69,03

JEGYZETEK

- 1 Ez a tanulmány a Sasakawa Foundation JREX programjának keretében készült az 1996-97-es évben. A kutatás címe: Ethnic Co-Existence in Mixed Marriages. A kutatás vezetője: Kovács Éva.
- 2 Konečná, Alena: Národnostní homogamie a heterogamie v ČSSR. *Demografie* 1977. 1.1-10.
- Ziegenfuss, Vladimír: Národnostní smíšenost manželství v ČSSR. *Demografie* 1966. 1. 28-35.
- 3 Gyurgyik László: A szlovákiai magyarsága népszámlálási adatok tükrében. *Regio* 1993. 4. 71.

IRODALOM

- Demografická příhrčka*. Praha, FŠÚ 1982.
- Demografický vývoj obyvateľ'stva Československej socialistickej republiky podľa výsledkov sčítania ľudus prihladiatím na jeho národnostné zloženie*. Bratislava, Sekretariát rady vlády SSR pre národnosti 1983. č. 951/1983.
- Gyurgyik László: A szlovákiai magyarság a népszámlálási adatok tükrében. *Regio* 1993. 4.
- Konečná, Alena: Národnostní homogamie a heterogamie v ČSSR. *Demografie* 1977. 1. 1-10.
- Obyvateľ'stvo Slovenskej republiky podľa národnosti v rokoch 1980-1989*. Bratislava, SŠÚ Bratislava 1990.
- Pohyb obyvateľ'stva v SSR v roku...* (1974-1984 közötti kötetek)
- Pohyb obyvateľ'stva v ČSSR v roku...* (Az 1949-91 közötti kötetek)
- Sčítania ľudu, domov a bytov k 3. marcu 1991 v Českej a Slovenskej Federatívnej Republike*. Praha, FŠÚ 1991.
- Sčítanie ľudu domov a bytov 1991*. (Predbežné výsledky) Bratislava 1991.
- Sčítanie ľudu domov a bytov k 3. 3. 1991*. Podrobné údaje za obyvateľ'stvo Republika Slovenská. FŠÚ-SŠÚ 1992.
- Sekera, Václav: Národnost a mateřský jazyk. *Demografie* 1976. 3. 215-309.; 1977. 1. 21 31.; *Sociálna štatistika 1990*. Bratislava, SŠÚ 1993.
- Sokolová, Gabriela és mások: *Sudobé tendence vývoje národností v ČSSR* Praha 1987.
- Ziegenfuss, Vladimír: Národnostní smíšenost manželství v ČSSR. *Demografie* 1966. 1. 28-35.

LÁSZLÓ GYURGYÍK

Demographic Aspects of Mixed Marriages in Slovakia from 1949 to the Present

This study is the first to examine the numbers and proportions of mixed marriages on the basis of "peoples' movement" and census information on such marriages in the Czechoslovak statistical publications. The minorities in Slovakia (Hungarians, Russenes, Czechs and mostly recently the Rumanians) vary in their willingness to marry inter-ethnically, however, the national indicators for mixed marriages in the 1950-1970 period show growth and then stagnation in the last twenty years. Nevertheless, in the Hungarian community, in the last two decades, the proportions have gone up: in 1980 31 % of Hungarians lived in such marriages, whilst ten years later the figure was 35.6%. The second half of the piece looks at the higher rate of divorces that exists within mixed marriages. Again, the Hungarian community demonstrates figures that differ most from the national norms. In comparison to purely Hungarian couples, the Hungarian mixed marriages have led to divorce 10-30% more often in the last four decades.

In the closing section the author provides data on the development of the national conscience of children born to mixed marriages. He concludes that in the period between marriage and birth, the orientation of nationality in mixed marriages stabilises and as a result the child most often is not confronted with the opportunity to choose one of the two identities.